

Autor: Frederico Guilherme Monturil Rêgo

Název: A História da Ciência no Século XVII: a Ciência, a Religião e o Padre Valentin Estancel S. J. (Dějiny vědy v 17. století: věda, náboženství a otec Valentin Stancel S. J.)

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Středisko ibero-amerických studií, 2015, 297 stran

Legitimní téma pronikání vědy do rané koloniální společnosti s cílem propojit evropské vzdělanostní kruhy se světem a prokázat „duchovní dobývání“ světa i v odborných sférách včetně astronomické vědy je velmi potřebné, důležité a málo zpracované. Autor sice v úvodním Résumé uvádí, že hlavním cílem práce je „diskutovat“ (s. 4) dějiny novověké vědy, ale rozsáhlý text svědčí o jeho úsilí nalézt souvislosti, vývojové tendence a kvalitativní podstatu evropské myšlenkové expanze. Toto široké téma se opírá o život a dílo Valentina Stancela (1621-1705, v portugalské transkripci obvykle Valentin Estancel), jezuitského misionáře, matematika a astronoma činného dlouhá desetiletí v Salvadoru de Bahia, hlavním městě portugalské Brazílie. Barokní napětí mezi náboženskou exaltací a rozumem, dobové náboženské konflikty, nástup moderní vědy, koloniální výboje Evropy do Ameriky, Afriky i Asie vedené Portugalskem, to vše vytváří pozoruhodný a složitý kontext Stancelovy kariéry situované především do tehdy poněkud izolovaného brazilského prostředí komplikovaného sociálním, rasovým a politickým napětím nesourodé koloniální společnosti i dozvuky koloniálního soupeření v oblasti.

Hned zpočátku je třeba si položit otázku, zda je vůbec možné uvést do logických souvztažností tak širokou tematiku, jakou autor nabízí. Práce totiž obsahuje jak podrobnou biografii zvolené osobnosti, tak dějiny dobové vědy, dějiny kultury koloniální Brazílie, dějiny jezuitského řádu, vývoj protestantských denominací v Evropě, činnost misionářů v Číně, pohledy do českých i latinskoamerických dějin, rozsáhlé pasáže týkající se biblických studií, vývoje teologie od Nikajského koncilu, úseky z českých dějin; autor se nevyhýbá ani vzdáleným argumentům či citacím ze světové literatury nebo z duchovního dědictví portugalské generace 70. let 19. století kritizující jezuity. Možná by bylo bývalo lepší tematiku poněkud omezit a sevřeněji se věnovat aktuální interpretaci Stancelovy činnosti v Brazílii.

Po „Úvodu“ exponujícím filosofický a vědecký dosah činnosti Valentina Stancela autor předkládá v 1. části „Otec Valentin Stancel z Jezuitského řádu“ počátek životopisu jezuitského misionáře až po jeho cestu do Portugalska. Na tento počátek rámcové kompozice ihned váže širší kontext nazvaný v 2. části „Vědecké cítění v 16. a 17. století“ (Jde o „české“ nebo „italské“ chápání číslice? V běžném českém kontextu by pro Stancela platilo 17. a 18. století, portugalská jazyková verze pravděpodobně vychází z „italského“ nazývání staletí, kde epocha „setecentista“ – doslova 17. století – znamená dobu 18. století související v italském výkladu s číslicí 17, již letopočet začíná). Zde se zabývá především astronomií, jejím vývojem a významem pro novověké poznání. Do dalších složitých souvislostí vede 3. část „Náboženské myšlení 16. a 17. století“. Zde spolu sousedí nejrozmanitější tematika, konkrétně kultura renesance, náboženská reformace, protireformace a tridentský koncil, zámořské objevy a jejich vliv na renesanci, jezuitský řád v boji za rekatolizaci a pohledy na dobovou vědu. Další 4. kapitola je sice věnována jedinému tématu, ale v globálním rámci: „Tovaryšstvo Ježíšovo, jezuitský Orient a věda“ se zabývá především indoktrinačním vlivem jezuitské výchovy, jezuitským působením v Orientu (vzhledem ke Stancelově původní touze je to logické, ale vzhledem k jeho pozdější praxi pak poněkud nadbytečné), zejména v Číně, autor uvádí i dokumentaci jezuitských zkušeností z Východu včetně tamní protijezuitské propagandy. K osudům a profilu hlavní osobnosti se vrací 5. část „Otec Valentin Stancel v Portugalsku“, kde je vysvětlen misionářův astronomický zájem a jeho činnost je zabudována do kontextu jezuitského působení v zemi a portugalské vědy zpracovávající globální podněty doby velkých zeměpisných objevů. Na místo nejdelšího Stancelova působení míří 6. část „Otec Valentin Stancel a koloniální kultura Brazílie 16. a 17. století“. Je to jedna z nejhodnotnějších částí práce, dokládající paradoxy brazilského kontextu Stancelova působení – odloučenost od evropského civilizačního centra na jedné straně, na druhé straně pak slušnou úroveň vznikající kultury a vědy zápasící ovšem s

obecnou nevzdělaností a složitou strukturou rodící se koloniální společnosti příkře diferencované rasově i sociálně. Autor zde uvádí pozitivní i negativní důsledky holandských a francouzských vpádů, výstižně charakterizuje zakladatelský význam jezuitských misí pro brazilskou vzdělanost. Logicky navazuje 7. část „Vědecké dopisy otce Valentina Stancela“, kde převažuje podrobná analýza hlavních Stancelových děl včetně děl dnes již ztracených, ale nechybí ani obecné úvahy o jezuitském vztahu k vědě a o chápání kategorie osudu v brazilské koloniální kultuře. Stancelova pozorování podrobně reflektuje 8. část „Komety otce Valentina Stancela“, kde se autor zabývá kromě oblíbené vědecké činnosti procházející léty 1659-1689 i publikačními výstupy astronomických pozorování. 9. část nabízí dodatečně teologické a biblické pozadí jezuitova vědeckého zaměření. „Závěr“ se vrací jak k postavě V. Stancela, tak k „nové vědě“, rozvoji Brazílie a ke globálnímu odbornému kontextu Stancelovy činnosti.

Cennou konkretizací biografie zvolené hlavní postavy práce je publikování pěti Stancelových dopisů i s českým překladem Pavla Zavadila. Nenacházím další 4 anoncované dodatky, většinou posudky Stancelových prací. Následuje vhodně rozdělená bibliografie včetně editovaných Stancelových děl a literatury portugalské, anglické, české, italské. V závěru autor vysvětluje používané zkratky názvů navštívených archivů.

Frederico Rêgo svou prací dosvědčuje hluboké znalosti zvolené tematiky, zjevně nejlépe ilustruje brazilské okolnosti Stancelova působení, přičemž s chutí hledá všechny představitelné dobové souvislosti. Vysoce je třeba ohodnotit pasáž o indiánských znalostech astronomie, pro české historiky je stále poučné uvědomit si hluboký a mnohostranný vliv objevných cest, jejich technické, praktické i teoretické (astronomická navigace) stránky na renesanční životní styl, vědu a umění tak, jak to správně autor vyvozuje z řady skutečností a vztahů. Zde mohlo být použito i dílo nabízející i výstižné citace a komentáře: Luís Filipe Barreto. 1988. *Portugal. Pioneiro do diálogo Norte-Sul*. Lisabon: Imprensa Nacional, Casa da Moeda.

Práce se v zásadě drží odborného stylu, i když – jak je zvykem v neolatinšském prostředí – místy přechází do stylu uměleckého. Formulace jsou srozumitelné a výstižné, je ovšem zbytečné opakovat stejné citace ze Stancelovy cesty do Bordeaux na s. 31 a 32. Faktografie je přesná a důkladně podložená, jen „království moravské“ (s. 11, 21) samozřejmě nikdy neexistovalo. Ani Jičín není na Moravě, jak se tvrdí na s. 25. Patrně překlepem je tvrzení, že „husitské války byly rozdrčeny roku 1536“ (s. 66). České pojmy a česká jména brazilského autora potrápily, jak je vidět už z chyb na titulní straně i z nepřesného psaní jmen Kapliř (s. 17), Šimon Khout (s. 17), Jičín (s. 21), Malastrana (s. 23) nebo z nedokončeného skloňování v případě Viléma Prusinovského z Víckov (s. 23). V českých, ale i v jiných jménech i pojmech se často objevují pravopisné dublety různého typu, kdy je jedna podoba nesprávná: Jan Hus (s. 21) x Jan Huss (s. 23), Morávia x morávia (s. 21), Koláček x Kolaček (s. 28), Gioseffo Pettruci (s. 11) x Petrucci (s. 30, 163), Luís Antônio Vernei (brazilský pravopis, s. 75) x Luís António Verney (s. 120), Marco Polo i Pólo (s. 118), Valentin, Valentim (s. 126) i valentim (s. 223), Guimaraes x Guimarães (s. 136), Gandavo (s. 190) x Gândavo (s. 171), Dalibor Hrváth (s. 201) i Hvráth (s. 207 pozn.) atd. Vyskytují se i „single“ omyly typu Gutemberg (s. 58) či paris (s. 62). Autor se kupodivu dost často prohřešuje proti portugalskému pravopisu. Někdy lze změnu diakritiky přičíst počítačové transpozici měnicí celý diakritický systém – viz citaci z Montaignea na s. 83 i jinde (s. 89), někde diakritika úplně chybí jako v poznámkách na s. 175, 209, ale i ve slovech *producao* (s. 125), *referencia* (s. 133), *instalacao* (s. 227) aj. Významově vadí tvar *trás* (s. 10, 247) tam, kde má být *traz*, tvar *execussão* místo správného *execução*. Řada takových chyb vznikla nedopatřením podporovaným počítačem jako *expresSão* (s. 92) nebo *menSão* (s. 189, mělo být *menção*), ale i takové překlepy zabraňují přesnému porozumění textu, nemluvě o překlepech typu *mudo* (s. 81, má být *munido*), *um dos maiores astrônomo* (s. 51, chybí koncové -s), *uma Colégio* (s. 22), *contrubição* místo *contribuição* (s. 4) či *conhecimentos matemáticas* (s. 29, porušení rodové shody). Také grafika občas selže, jako v případě psaní *Giordano Bruno* (s. 236, jedno slovo kurzívou, druhé normálně). Pro doporučenou publikaci disertační práce v knižní verzi je třeba těmito detailům věnovat větší pozornost.

Není jasné, proč uvnitř kapitol dochází k vynechání řádku; jde-li o změnu tematiky, měla by být řešena názvem podkapitoly. Citace nejsou vždy napsané jednotně (viz s. 204), v textu jakožto

footnotes mívají různý rozsah a podobu – viz třeba citace číslované 60, 61, 62, z nichž každá má jinou kvalitu. V seznamu literatury není uvedena řada titulů, s nimiž se v textu operuje (Rocha Pitta, Gilberto Freyre atd.), s obrovským tématickým rozsahem by měla korespondovat rozsáhlejší literatura včetně religionistické a (pro brazilské kapitoly) etnografické.

Tyto výtky jsou spíše technického rázu. Disertační práce je heuristicky přínosná, tématicky mnohdy objevná, interpretačně nezávislá a dopracovaná do rozsáhlé, ale logicky skloubené a kauzálně propojené syntézy. Svým pojetím, rozsahem a kvalitou tato disertační práce nepochybně splňuje požadavky kladené na tento typ díla. Proto ji doporučuji k obhajobě. Navrhuji klasifikaci stupněm „prospěl.“

doc. PhDr. Jan Klíma

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové